

Závislosť a zánik tzv. Slovenského štátu

Martin Vietor

Tzv. Slovenský štát vznikol ako nástroj Hitlera pre uskutočnenie ďalšej nemeckej expanzie. Exploataciu a kontrolu hospodárstva na Slovensku zabezpečilo si fašistické Nemecko už r. 1939. Klérofašistická ľudácka klika slúžila predovšetkým politickým a hospodárskym cieľom hitlerovského Nemecka. No súčasne, tiež v záujme slovenskej buržoázie, ktorá sa aktívne podieľala na drancovaní Slovenska, zaisťovala aj hospodárske zruinovanie krajiny.

Slovenský fašistický režim, nanútený slovenskému ľudu, nedisponoval vyhovujúcimi vlastnými mocenskými prostriedkami; čím ďalej tým viac bol odkázaný hlavne na pomoc Nemcov. Fašistický charakter tzv. Slovenského štátu, najmä proces koncentrácie moci, otázka mocenských prostriedkov, otázka vnútornej politickej stability slovenského fašistického režimu, sú dostatočne známe a boli objasnené zčasti aj z právnehistorického hľadiska.¹ V tejto štúdii chceme sa zaoberať štátoprávnymi dôsledkami skutočnosti, že podpora slovenského fašistického režimu zo strany hitlerovského Nemecka bola vlastne protihodnotou exekútorských služieb; že táto politická podpora bola napokon jedinou jeho oporou, pretože následkom narastajúceho KSČ vedeného národnooslobodzovacieho boja slovenský fašistický režim sa úplne izoloval. Chceme bližšie skúmať zmluvné a faktické vzťahy slovenského fašistického režimu k hitlerovskému Nemecku, najmä v posledných mesiacoch jeho jestvovania. Rozbor poslúži k záveru v otázke miery a hĺbky nemeckej administratívnej a politickej kontroly Slovenska, v otázke porovnania foriem okupačného režimu v Protektoráte a v tzv. Slovenskom štáte, ako i v otázke faktického zániku ľudáckeho fašistického režimu.

•

Exponenti hitlerovského Nemecka sa zahniezdili v hospodárskych a politických orgánoch ľudáckej fašistickej kliky hneď po vyhlásení tzv. Slovenského štátu. Na základe „ochrannej“ zmluvy (vyhláška č. 226/1940 Sl.

¹ Pozri M. Vietor, *Príspevok k objasneniu fašistického charakteru tzv. Slovenského štátu*, Hist. Čas., 1960, 488 a n.

z.) zriaďovala si hitlerovská armáda na západnom Slovensku v tzv. „ochranom pásme“ podľa vlastného uváženia vojenské objekty a obsadzovala strategické body. Z tohto územia, ďalej prostredníctvom vojenských misí a dôstojníkov kontrolovali Nemci celé územie a komunikačné zariadenia Slovenska.

Prenikanie nemeckých hospodárskych a administratívnych „odborníkov a poradcov“ začalo podpísaním dôverného protokolu o hospodárskej a finančnej spolupráci medzi Nemeckom a slovenskou fašistickou vládou klikou z 18. marca 1939.² Touto dohodou sa uskutočnilo faktické hospodárske začlenenie Slovenska do ríše. V III. čl. tohto zápisu je napr. ustanovenie, že „Slovensko až po uzavretí dohody s Nemeckou ríšou začne hospodárske rokovania s inými štátmi a bude o nich Nemecko stále informovať“. Predtým čo k tomu došlo, prevzal nemecký finančný kapitál záujmy českého kapitálu v zbrojárskej, banskej a hutnej výrobe Slovenska. Nemecký kapitál prevzal ďalej všetky významnejšie slovenské podniky a výsadné spoločnosti rôznymi transakciami a pomocou filiállok nemeckých bánk na Slovensku. Za tieto nadobudnutia nemeckí kapitalisti prakticky nič nezaplatili.³ Závratné zisky plynuli nemeckému finančnému kapitálu z lúpežníckych devízových kurzov, kombinovaných s nevýhodne stanovenými dovoznými a vývoznými cenami. Spomenutý zápis legalizoval aj túto formu exploatácie, keďže predvídal „utúženie spolupráce na poli exportu priemyselných a iných tovarov“. Tieto transakcie riadili a zdôvodňovali zo strany slovenskej fašistickej kliky osobitné orgány. Bol to Najvyšší úrad hospodársky (vyhláška č. 205/1939 Sl. z.), Komitét hospodárskych ministrov (zriadený 27. nov. 1939) a jemu podriadený Vládny výbor. Opatrenia týchto orgánov, účinné zväčša na podklade nemeckých príkazov, po schválení Tukom, stali sa záväznými pre všetky úrady a inštitúcie. Takto sa vylúčili zbytočné a nepríjemné diskuse o otázkach bezpodmienečného splnenia nemeckých rozkazov. Takéto „obchodovanie“ malo za následok, že Nemecko v r. 1939—1944 za spoluúčasti slovenskej buržoázie olúpilo Slovensko priamym a nepriamym vývozom asi o 16,5 miliárd Ks.⁴ Slovenskí obchodníci nemali samozrejme žiadne výhrady proti takémuto hospodáreniu. Im išlo predovšetkým o to, aby z vojnovéj konjunktúry strhli pre seba čo najviac zisku a aby Slovenská národná banka im zaplatila peniaze bez ohľadu na zvyšovanie prebytočného množstva obeživa.

Podľa I. bodu spomenutého zápisu mala sa ďalej „spolupráca“ rozvíjať

² Nemecký text uverejnený v *Geschichte des zweiten Weltkrieges in Dokumenten*, Mníchov 1955, II, 44—45.

³ Napr. „kúpa“ závodu v Podbrezovej, spisy ŠSUA, fond snemu slovenského štátu, v ďalšom SSR 354/1941.

⁴ Pozri k tomu A. Hornová, *Charakteristika ekonomiky tzv. Slovenského štátu*, EČ 4, 1954, 341.

za účelom zvyšovania výťažkov slovenského poľnohospodárstva, menovite mliečnej a mäsovej produkcie a rozvoja lesného hospodárstva a drevárskeho priemyslu s ohľadom „na odbytové možnosti v Nemecku“. Prieskum a využívanie nerastného bohatstva Slovenska dali sa k dispozícii Nemecka. Geologický prieskum sa zveril nemeckému orgánu Reichsstelle für Bodenforschung a nemecké orgány kontrolovali aj výkon kutacích povolení. Priemyselná výroba a dopravná organizácia na Slovensku riadila sa podľa cit. dohody „s ohľadom na nemecké a slovenské životné záujmy a trhové pomery“. K zabezpečeniu exploatácie a kontroly slovenského hospodárstva rýchlo sa zvýšil počet poradcov rôzneho typu hlavne po poradách v Salzburgu (august 1940); prideliť sa do každého ústredného úradu, do každého hospodárskeho a finančného orgánu. Poradcovia usmerňovali vybavovanie každej dôležitejšej veci. Ich mienky boli zväčša rozhodujúce aj pri medzirezortnej výmene názorov.

Treba ďalej poukázať na čl. II. cit. dôverného zápisu o hospodárskej a finančnej spolupráci, ktorý znie takto: „Nemecká ríšska banka zúčastní sa primeraným spôsobom na utvorení Slovenskej národnej banky a riaditeľstvu banky pošle poradcu, ktorý pri všetkých dôležitých rozhodnutiach bude spolupôsobiť. Slovenská vláda tohto poradcu zasväťí tiež do zostavovania a prevedenia štátneho rozpočtu a bez jeho súhlasu nevyzdvihne pôžičky“. Nemecká kontrola sa uskutočnila teda predovšetkým vo finančnej oblasti a vidieť, akú „právuomoc“ mala ľudácka vládna klika hneď po vzniku fašistického režimu. Výsledok nacistami riadenej finančnej politiky bol katastrofálny. Len na krytie oficiálneho rozpočtového schodku r. 1940 až 1944 nebol by stačil štyriročný národný dôchodok.

Pritom oficiálne rozpočty nevyjadrovali skutočný finančný stav. Minister financií tzv. Slovenského štátu sa otvorene priznal už koncom r. 1939, že „ministerstvo financií strácalo akúkoľvek kalkulačnú možnosť a prehľad nad štátnym hospodárením“ a že „koľko robili faktické štátne výdaje, to ovšem finančná správa zachytiť nevedela a presný prehľad o tom nemá.“⁵ Pri inej príležitosti dôverne oznámil snemovnému výboru, že „niet zlata, je preč, nič z neho nedostaneme, iba ak formálny uznávací poplatok“.⁶ V r. 1942 oznámilo sa v snemovnom výbore, že „situácia štátnych financií je veľmi vážna“ a v r. 1943 sa konštatovalo na dôvernom zasadnutí snemových výborov, že „štátna pokladnica nemá dna ... musíme uvažovať i o tom, čo bude s národom po vojne“.⁷

„Samostatnosť“ slovenských činiteľov, kontrolovaných nemeckými poradcami spočívala len v tom, že mohli voliť tie prostriedky, ktorými sa naj-

⁵ Expozé Pružinského z 6. 11. 1939, 4—9.

⁶ Zápisnica úsporného a kontrolného výboru slov. snemu z 6. 7. 1939.

⁷ Zápisnica rozpočtového výboru z 18. 12. 1942, Zápisnica o spoločnom zasadnutí snemových výborov z 30. 6. 1943, ŠSUA, SSR 1940/1942, konvolút 3/1943.

lepšie splnili nemecké príkazy a mohli svoje servisné služby na vonok kryť rôznymi legislatívnymi aktami, formálne schválenými snemom poč. jeho výbormi, členovia ktorých boli sami bezprostrednými reprezentantmi majiteľov priemyselných a obchodných podnikov na Slovensku.

Exploatacia a kontrola slovenského hospodárstva sa realizovala ďalej na podklade vojensko-hospodárskeho pomeru podľa Wehrwirtschaftsvertrag-u z januára r. 1940. Ešte počas vyjednávania o ochrannom pomere a proti jeho intenciám obsadila nemecká armáda vojenské objekty na západnom Slovensku a muničné továrne v Dubnici a Pov. Bystrici, pričom odviezla vojenský materiál v hodnote 3 miliardy Ks. Tým sa značne posilnil nemecký zbrojný potencional. Ľudácka fašistická klika sa zriekla tejto pohľadávky vo zmluve z 13. apríla 1940.⁸ To bol začiatok platenia „oslobodzovacieho poplatku“ a začiatok „ochranného pomeru“. V rámci tejto dohody stavali nemecké firmy strategické cesty, ovšem zo slovenských prostriedkov a za premrštené ceny. „Prepožičali sa“ chorvatskej Domobrane uniformy a zbrojný materiál v nezistenej hodnote. Nemci zhabali dunajskú flotilu, za ktorú dodatočne sice zložili protihodnotu ako vklad na Sperrkonto u Dresdner Bank v Berlíne, ale tým, že pohľadávka môže byť použitá len so svolením Reichsbanky a len na nákup zbytných vecí. Takým istým spôsobom „kupovali“ Nemci aj zbrojárenské stroje.⁹ Nemci prevzali ďalej 25 tovární a podnikov pre výrobu a dodávanie zbraní a streliva. Tieto podniky sa zásobovali domácimi surovinami a výrobky sa dodávali Nemcom na úver. Zaistenie podnikov a ich podriadenie vojenským úradom previedlo slovenské Ministerstvo národnej obrany koncom r. 1939. Pod kontrolou Čatloša bola prevedená revízia objektov a zostavený soznam objektov dôležitých pre obranu štátu a usmernila sa činnosť vojenského dozoru v týchto podnikoch z hľadiska zpravodajského. To všetko samozrejme v prospech Nemcov, ktorými sa uzavrela spomenutá dohoda „vo veci využitia podnikov dôležitých pre obranu štátu a pre nemecké hospodárstvo“.¹⁰ Tieto pohľadávky, ako i protihodnota výdajov na vydržiavanie nemeckého vojska na Slovensku evidovali sa na clearingovom účte v Berlíne na tzv. Interimskonto v ríšskych markách. Slovenská pohľadávka mala byť blokováná do konca vojny. Doterajší odhad tejto pohľadávky asi 7 miliárd Ks. je príízky.¹¹ Vývoznú hodnotu výrobkov, ktoré spomenuté podniky dodávali Nemcom, odhadovala obžaloba proti Tisovi a spol. v rokoch 1940—1944 na 3794 mil. Ks. Avšak len v r. 1944 požadovali nemecké vo-

⁸ ŠSUA SSR 388/1940.

⁹ Obžaloba Národného súdu proti Tisovi, Ďurčanskému a Machovi. Expozé Pružinského zo 6. 9. 1939.

¹⁰ Hlásenie Čatloša Tisovi z 11. 12. 1939. ŠSUA fond kancelárie prezidenta republiky slov. štátu, v ďalšom KPR 193/1939.

¹¹ A. Hornová, cit d., 339.

jenské miesta zvýšiť tieto dodávky asi na 750 mil. Ks mesačne, čo obnášalo za rok asi 9 miliárd Ks. Súčasne uplatnili požiadavku jednorazového odbúrania clearing-u vo výške 1 150 mil. Ks. Táto pohľadávka obnášala teda približne 15 miliárd Ks, ktorá sa nikdy nevyrovnala a ktorá bola vlastne krycím označením okupačných nákladov.

Pri prejednaní tejto otázky v Komitáte hospodárskych ministrov v lete 1944 konštatovala sa beznádejnosť situácie a nadhodila sa problematika „nútených úspor“, t. j. obmedzená upotrebitelnosť platidiel, blokových v Nemecku, ďalej nedostatočné dodávky z Nemecka, ktoré sa len sľubovali a nere realizovali a konečne i „eventualita vymedzenia zaopatrovacích záväzkov voči nemeckej armáde, ak i nie v peňažných čiastkach, aspoň vyčíslením jej stavu“. Ukazuje sa, že slovenskí ministri tzv. Slovenského štátu nepoznali ani objem nadiktovaných záväzkov voči nemeckej armáde, ak i nie v peňažných čiastkach, aspoň vyčíslením jej stavu. Inými slovami, slovenskí ministri tzv. Slovenského štátu nepoznali ani objem nadiktovaných záväzkov voči nemeckej armáde a mali len jednu povinnosť: splniť nemecké príkazy a požiadavky. Úplnú hospodársku závislosť slovenskej fašistickej kliky dokazuje alibistické stanovisko Komitátu hospodárskych ministrov v tejto otázke: „Keďže tieto výdavky“ — t. j. zvýšené nároky nemeckej brannej moci — „by sa mohli hrať skoro výlučne len cestou zvýšenia obehu bankoviek, vnuká sa politická otázka, či slovenské miesta majú infláciu privodiť na vlastnú zodpovednosť“. ¹² Ohľadnuc od toho, že inflácia vznikla v tzv. Slovenskom štáte dávno pred r. 1944, je predsa len príznačné, že Komitát hospodárskych ministrov, uznesenia ktorého boli v hospodárskych veciach záväzné pre každý rezort, vyslovuje sa v tom smysle, že zodpovednosť za hospodárske zruinovanie krajiny presunuje sa na Nemcov. Takto vyzerala hospodárska samostatnosť, hospodárska stabilita slovenského fašistického režimu.

Nacistická vláda školila dôstojníkov HG v Nemecku. Politickými kurzmi pre veliteľov HM a funkcionárov HSES zabezpečila aj ideologickú pripravenosť slovenských fašistov. Avšak po stránke výkonu fašistického teroru sa spoliehala predovšetkým na Gestapo, ktoré sa na Slovensku voľne pohybovalo a samostatne účinkovalo. Pri šírení nacistickej ideológie pomáhali aj prednáškové cykly nacistických ideológov a vysokoškolských profesorov. ¹³ V tomto systéme nemeckých orgánov, ktorými hitlerovské Nemecko priamo i nepriamo zasahovalo do vnútorných vecí Slovenska a kontrolovalo, ba často priamo vykonávalo právomoc orgánov slovenského fašistického režimu, hralo významnú úlohu nemecké vyslanectvo v Bra-

¹² Fragmenty zápisníc Komitátu hosp. ministrov, ŠSUA KPR krab. 11/1944.

¹³ ŠSUA, Mln, vnútra slov. štátu 10.269/1940.

tislave so svojím aparátom, a Karmasin, „vodca“ nemeckej národnej skupiny na Slovensku so svojimi nemeckými politickými organizáciami a ozbrojenými jednotkami.

Na ilustráciu skutočnosti, že hospodárska a politická stabilita ľudáckeho fašistického režimu bola ozať len fikciou, teda na ilustráciu vazalskej podriadenosti tzv. Slovenského štátu, uvádzame niekoľko príkladov.

Mesiac po vzniku fašistického režimu pripravovalo sa jednanie s Protektorátom o majetkovom usporiadaní „spoločnej“ majetkovej podstaty, t. j. o delenie ČSR. Ďurčanský vo funkcii ministra zahraničných vecí vysvetlil právny stav v tom smysle, že Slovensko je vraj takým nástupníckym štátom, ako je Maďarsko a Poľsko. Slovensko je vraj od 14. marca 1939 samostatnou medzinárodnou jednotkou, ktorá vznikla prv, než bol „zbytok“ ČSR anektovaný Nemeckom. Treba preto uplatniť nároky proti Nemecku z titulu, že jadro štátu, t. j. Čechy a Morava so sudetským územím prešlo do územia ríše. Na podklade takého sebavedomého fiškálneho výkladu, v ktorom sa pochopiteľne nespomínal tajný protokol o hospodárskej a finančnej kontrole Slovenska, — uzniesla sa porada expertov, že tzv. Slovenský štát ako právny nástupca ČSR bude jednať s Nemeckom samostatne o všetkom, čo zo vzájomných vzťahov Slovenska a Protektorátu vyplýva, a zásadou pre stanovenie nároku Slovenska bude zásada reparačná. V priebehu jednaní samozrejme nič nezostalo z tejto koncepcie a výsledok bol taký, že podľa rozhodnutia Nemcov slovenská fašistická klika participovala prevažne len na štátnom dlhu ČSR a nie na majetku.¹⁴

Ďalší príklad: Podľa textu dohody uzavretej s Nemeckom 6. decembra 1940 ohľadom prepustených zamestnancov ČSR, t. j. zamestnancov českej národnosti, slovenská vládna klika nemala platiť Nemcom odškodnenie z titulu ich odpočívnych nárokov. Avšak podľa neuverejnenej verbálnej nóty zo 6. decembra 1940 uplatňovala nemecká strana z tohto titulu úhradu jednej miliardy Ks v platiach rovnakých splátkach v r. 1941—1945.¹⁵

Takto to dopadlo s „reparáciou“. A pokiaľ ide o samostatnosť slovenského štátu: Mesiac po vyhlásení „samostatnosti“, na telefonnú výzvu z Viedne vydáva vláda všetkým úradom a orgánom slovenského štátu rozkaz, aby F. Hammerschmídovi, veliteľovi štábu ríšskeho miestodržiteľa Seyss-Inquarta, pri jeho „úradných cestách na území celého Slovenského štátu“ vyšli ochotne v ústrety.¹⁶ Pri prejednaní vládneho návrhu zákona o zriadení „Leteckého ústavu“, zdôvodňoval návrh v ústavnoprávnom výbore snemu šéf nemeckej vojenskej misie pplk Krüger.¹⁷ Po prevode podniku Podbrezová do vlastníctva H. Göring Werke, mal snem túto transakciu

¹⁴ ŠSUA SSR 206/1939, konvolút 4/1940.

¹⁵ Verbálne nóty z 6. 12. 1940, ŠSUA.

¹⁶ ŠSUA, fond Kancelária predsedníctva vlády slov. štátu, v ďalšom KPV 3241/1939.

¹⁷ ŠSUA SSR 468/1940.

schválil. O slobodnom rozhodovaní snemu a o tom, ktorý „ústavný činiteľ“ zvolal snem v tomto prípade, svedčí záznam, spísaný v kancelárii predsedníctva slovenského snemu: „Dnes telefonovali z nemeckého vyslanectva ako i z Deutsche Partei, aby snem bol čo najrychlejšie svolaný na prerokovanie zákona o Podbrezovej a aby tento zákon bol uverejnený ešte pred 1. júlom, najneskoršie však 1. júla. Zdôraznili veľký záujem ríšskych úradov, aby sa tak stalo a počítajú s tým celkom určite.“¹⁸ Zmluvu vo veci prevedenia leteckej ochrany v ochrannom pásme podpísal Tuka bez výhrady ratifikácie.¹⁹ Podľa zákona č. 132/1942 Sl. z. v. nároky na náhradu škody, spôsobenej príslušníkmi nemeckej brannej moci na území Slovenska, mohli sa uplatňovať len proti slovenskému štátu a rozhodnutie o náhrade škody patrilo do výlučnej pôsobnosti zmiešanej nemecko-slovenskej komisie. Hlavné veliteľstvo Wehrmachtu oznamuje pred vydaním zákona slovenskému Ministerstvu národnej obrany cestou poradcu plk. Cramera, že s návrhom v zásade síce súhlasí, ale žiada, aby pri úrazoch spôsobených motorovými vozidlami, mohli nemecké vojenské jednotky bezprostredne vyjednávať s poškodenými a až v prípade nezhody medzi nemeckou brannou mocou a poškodenými by sa vec predložila komisii. Čo to v praxi znamenalo, keď nemecký vojak „vyjednával“ s bezbranným človekom na slovenskom vidieku, netreba bližšie osvetliť.²⁰

Ďalšie konkrétne príklady: Podľa zmluvy s Nemeckom o „stíhaní“ boli nemecké bezpečnostné orgány oprávnené „pri nebezpečenstve zo zameškania“ stíhať prevínilcov alebo „iné osoby nebezpečné pre verejnú bezpečnosť“ a z vlastného rozhodnutia pátrať po nich na slovenskom území. Mohli pritom použiť svoje zbrane, mohli prekročiť hranice bez pasových formalít a neboli viazaní na úradne povolené hraničné prechody. Podľa záverečného protokolu tejto zmluvy, o tom či je daná podmienka „nebezpečnosti zo zameškania“, rozhodol sám nemecký stíhací bezpečnostný orgán.²¹ V apríli r. 1944 uzavrela sa dohoda o splnení brannej povinnosti slovenských štátnych občanov nemeckej národnosti v nemeckej brannej moci Waffen-SS. K financovaniu tejto ďalšej „transakcie“ v prospech nacistov splnomocnil sa minister financií, aby z platového styku slovensko-nemeckého odkupoval ríšske marky od Slovenskej národnej banky vo výške 200 miliónov Ks. Podľa dôverného záverečného protokolu mali nemeckí dôstojníci prevádzať dodatočné odvody na Slovensku, a to aj takých slovenských štátnych občanov, „ktorí už v Slovenskej republike boli podrobení odvodu, ale boli uznaní neschopnými . . . alebo boli z brannej moci pre neschopnosť prepustení, ako i osoby, ktoré už dovŕšili 18 rok“. O úľa-

¹⁸ ŠSUA SSR 400/1941.

¹⁹ ŠSUA KPR 901/1941.

²⁰ ŠSUA SSR 204/1942.

²¹ Vyhláška č. 150/1942 Sl. z.

vách a odklade služby takýchto brancov, ktorí *nestratili* slovenské štátne občianstvo ani po odvode, rozhodol nemecký štátny sekretariát a nie slovenský orgán. Pri prejednaní tejto dohody, ktorá neberie ohľad ani na formálne stránky a náležitosti „samostatnosti“ tzv. Slovenského štátu, rozptýlil niektoré pohybnosti členov ústavnoprávneho výboru snemu sám Mach. V dôvernom zasadnutí oznámil poslancom, že „Nemecká ríša chce urobiť mnoho na záchranu ľudstva“ a preto je v záujme ľudákov, „aby občania slovenskej príslušnosti, Nemci, mohli slúžiť v nemeckej brannej moci“, vyjmúc žandárov a kňazov, ktorí nemuseli nastúpiť k záchrane tisíc-ročnej ríše.²²

Napokon ešte dva krátke príklady: V lete 1944 nariadil Tuka na príkaz Nemcov evakuovať štátnych a verejných zamestnancov. Urobil to pochopteľne vládnym nariadením a na snem sa obrátil až vtedy, keď evakuačné náklady štátnych zamestnancov dosiahli 500 mil. Ks a evakuácia bratislavských občanov sa preliminovala na ďalších 150 mil. Ks. Až pri tejto príležitosti sa konštatovalo v rozpočtovom výbore, že „snem nechcel dať vláde takúto moc“.²³ No vláda sa ani nestarala o splnomocnenie snemu, pretože jej faktickým nadriadeným úradom bolo nemecké vyslanectvo, príkazy ktorého plnila. Že nemecké vyslanectvo zasahovalo prakticky do každého odboru štátnej správy, vidíme aj zo skutočnosti, že pri prijímaní poslucháča — cudzinca na Slovenskú univerzitu bolo treba vyžiadať predovšetkým súhlas nemeckého vyslanectva a len potom reláciu ÚŠB.

Vazalská podriadenosť slovenskej fašistickej kličky, ako i osud mníchovskej kapitulantskej politiky čs. buržoázie a západných imperialistických štátov, determinovali aj medzinárodné postavenie a faktickú nesamostatnosť tzv. Slovenského štátu. O prvom faktore sme uvažovali doteraz. Druhý faktor, t. j. osud mníchovskej politiky je dostatočne známy. Preto len na doplnenie našej úvahy uvádzame:

Ukázali sme, aký bol faktický obsah suverenity tzv. Slovenského štátu. Teraz si musíme uvedomiť, akým spôsobom bojoval proti nemu suverénny ľud. Boj proti Mníchovu sa viedol na vnútornom a medzinárodnom fronte. Na vnútornom fronte bol to spoločný boj českého a slovenského ľudu proti fašizmu, vedený jednotne Komunistickou stranou Československa. Vnútorný front bol hlavným ťažiskom boja, ktorý sa viedol za nerovnakých podmienok. České kraje tvorili dôležité zázemie pre Nemcov a tu sa okupačný režim a teror aj po r. 1943 zostroval. V Čechách sa sústredil boj proti háchovščíne, proti systému kolaborantstva s Nemeckom vo forme sabotáže výroby. Sabotáže postihovali tak vojenskú produkciu pre Nemecko, ako aj zisky kolaborantov. Slovensko s dôležitou komunikačnou sieťou na východ

²² ŠSUA SSR 313/1944, 7/1944.

²³ Zápisnica rozpočtového výboru z 15. 6. 1944.

a juhovýchod stalo sa významným terénom pre partizánske boje. Tesná spojitosť národnooslobodzovacieho boja v Čechách a na Slovensku nebola nikdy prerušená; bojové akcie v jednej časti, vyvolali vždy patričnú ozvenu aj v druhej časti krajiny a opačne.²⁴

Na vnútornom fronte boli to len komunisti, ktorí od začiatku bojovali proti duchu mníchovanstva, proti morálno-politickej depresii v r. 1939 až 1941. Udržať spojenie s masami, upevniť vieru v silu ľudu a SSSR, vysvetliť význam paktu SSSR s Nemeckom, vysvetliť ľuďom, že Sovietsky sväz konal i v tomto prípade v záujme medzinárodného proletariátu, viesť štrajkové, mzdové boje, upevniť presvedčenie mas o tom, že KSČ bojuje za ich triedne záujmy, to bola hlavná úloha komunistov v tomto období.²⁵

A ako sa chovala tá časť buržoázie, ktorá sa mohla perspektívne získať do antifašistického frontu? Do marca 1939 orientovala sa celá čs. buržoázia na hitlerovské Nemecko. Až po 15. marci 1939 sa objavila tá časť buržoáznej emigrácie, ktorá sa orientovala na Západ. Vzhľadom na ilúzie o schopnostiach a „plánoch“ Beneša, pokúsila sa KSČ vytvoriť platformu pre spoluprácu s ním, aby sa uľahčilo tvorenie národného frontu doma. Reakcia na sovietsko-nemecký pakt z 23. augusta 1939, ktorým sovietska vláda prekazila plán západných mocností zahnať SSSR do jednostrannej vojny, odhalila však pravé zmýšľanie benešovskej emigrácie. Jej predstavitelia verejne urážali sovietskú vládu a netajili svoj strategický cieľ: obnoviť kapitalistickú ČSR. Beneš, ktorý považoval Mníchov za nevyhnutnosť, za ktorú vraj čs. buržoázia nenesie zodpovednosť, počítal nielen so Západom, ale aj s Háchom a jeho kolaborantmi a preto chcel usmerňovať domáci odboj v tom smere, aby sa nič nepodniklo a aby sa čakalo na príchod západnej armády. Hlásal to v čase, keď Nemci obsadili Francúzsko, keď vlastne už padla politika Mníchova a keď sa uzavretím antikomintern-paktu a paktu troch mocností stáva Hitler „vodcom“ Európy.²⁶

KSČ pochopiteľne nemohla spolupracovať na takejto platforme. Vypracovala vlastné smernice pre boj za likvidáciu Mníchova. Začalo sa doma so zakladaním ilegálnych revolučných národných výborov. Táto činnosť komunistov robila západnej emigrácii veľké starosti. Tým viac, že kým buržoázia v Čechách podávala tu tam aspoň dajaké zprávy do Londýna, na Slovensku ani agrárnici sa nevedeli rozhodnúť pre podporu Beneša, pretože ich vodca Hodža mal ešte osobitné plány pre budúce riešenie obnovy

²⁴ Bližšie o tom: *Materiály z vedeckej konferencie k 15. výročiu SNP konanej v Bratislave, 11.—13. mája 1959*, Bratislava 1959; najmä referáty B. Gracu, J. Veselého a V. Kráľa.

²⁵ Ako v pozn. č. 24. Pozri tiež A. Hučková-Štvrtecká, *Činnosť prvého ilegálneho Ústredného výboru KSS*, Bratislava 1959, O. Krajňák, *Komunisti bratislavskej oblasti v boji proti fašizmu v r. 1938—1942*, Bratislava 1959.

²⁶ Zborník uvedený v pozn. č. 24, najmä referát M. Gosiorovského.

ČSR na podklade autonómie zo 6. októbra 1938. Správna politika SSSR proti Mníchovu a za účinný národnooslobodzovací boj českého a slovenského ľudu spočívala na predpoklade, že boj čs. pracujúcich nezostane izolovaný, ale stane sa súčasťou medzinárodného antifašistického boja; že konečné víťazstvo sa vybojuje len za pomoci SSSR a medzinárodného robotníckeho hnutia. A tak sa aj stalo. Komunisti a antifašisti vo Francúzsku, Taliansku, Nórsku, Poľsku, Bulharsku, Rumunsku, Maďarsku a v ostatných nacistami okupovaných krajinách prešli do ilegality a zapojili sa do boja proti fašistickým okupantom.

Ešte výraznejšie sa ukázala správnosť tejto politiky v zmenenej situácii po napadnutí SSSR. Charakter druhej svetovej vojny sa zmenil na spravodlivú vojnu proti fašizmu. Československo-sovietske zmluvy z 18. júla 1941 a 12. decembra 1943 zabezpečili nástup domáceho i zahraničného národnooslobodzovacieho boja. Vytvoril sa predpoklad pre spoluprácu v zahraničnom odboji bez ohľadu na to, že Beneš bol len objektívnou situáciou prinutený k podpisu spomenutých dohôd a k prístupu na spoločný odboj.

Mníchov padol, čs. emigrantská vláda dosiahla medzinárodne uznanie zo strany SSSR a pozdejšie aj zo strany ostatných spojencov a tým padli aj všetky násilné a nemeckým víťazstvom podmienené teoretické argumentácie o suverenite tzv. Slovenského štátu. Fašistickej klike nezostalo nič inšie než dúfať vo víťazstvo Hitlera. Po Stalingrade opúšťa ju aj časť slovenskej buržoázie, ktorá sa síce dobrovoľne pridala k nej a podleľala sa na vojnovú konjunktúru, teraz však sa chystala opustiť neistú loď a orientovala sa na západných imperialistov. Aj časť židáckej buržoázie hľadá už styky s benešovskou emigráciou, čo je výrazným dokladom vnútornej labilitý slovenského fašistického režimu.

Exekutíva KI vypracovala v januári 1943 smernice pre KSČ; orientovala jej činnosť na prípravu ozbrojeného povstania. KSČ už rozvíja všetky formy odboja. V SSSR sa formujú nové čs. ozbrojené sily, moskovské vedenie KSČ riadi prácu na ideologickom fronte, domáce i legálne vedenie strany organizuje sabotážne akcie, zakladanie národných výborov a partizánskych jednotiek. Zahraničná skupina KSČ v Paríži usmerňuje činnosť čs. komunistov v kapitalistických štátoch; skupina v Londýne dostáva sa do štátnej rady čs. emigrantskej vlády. Londýnska emigrácia pokračuje síce v svojej protisovietskej politike a zaoberá sa rôznymi povojnovými konfедераčnými plánmi a kombináciami, ale to nič nemení na skutočnosti, že podpisom zmluvy v Moskve v decembri r. 1943 zvíťazila politika KSČ.

Vo svetle týchto skutočností lepšie vynikne zmysel oficiálnych zahraničnopolitických vyhlásení slovenskej fašistickej kliky, jej snahy o dosiahnutie medzinárodného uznania, jej diplomatických stykov a medzinárodných zmlúv. Už prvé expozé ministra zahraničných vecí Ďurčanského

v zahraničnom výbore snemu 16. júna 1939 obsahuje polemiku so „zlomyseľníkmi“, ktorí poukazom na slovensko-nemecké zmluvy z 18., resp. 23. marca 1939 tvrdili, že slovenská republika nie je suverénnym štátom, pretože jej vláda nemôže robiť samostatnú zahraničnú politiku, jej územie je okupované nemeckou armádou, jej vojsko je podriadené nemeckému veleniu a pod. Tieto skutočnosti chcel Ďurčanský vyvrátiť takouto argumentáciou: „V skutočnosti, čo je to suverenita? Keby sme sa vecou chceli zaoberať teoreticky, sotva by sme našli dvoch teoretikov, ktorí ju ponímajú rovnakým spôsobom. I keď nás jej pravý zmysel nijak nemôže zaujímať, predsa môžem Vás ubezpečiť, že Slovenská republika si svoju suverenitu, resp. to, čo sa pod ňou myslí, zachovala“. Myslel asi na monopol hitlerovsko-ľudáckeho vykorisťovania Slovenska; to však otvorene povedať nemohol a o nemeckých riadiacich a kontrolných orgánoch nesmel a nechcel sa zmieniť. Preto pridal ďalší argument: „My sme si plne vedomí, že nič by nebolo stálo v ceste Nemecku, keby sa bolo rozhodlo anektovať Slovensko... Keď ku kroku tomu nesiahlo, dalo jasne dôkaz o tom, že nasleduje ujarmenie malých národov, ich odnárodňovanie, útlak, alebo dokonca zánik...“ Slovenská fašistická klika teda dobre vedela, že Hitler uvažoval o rôznych kombináciách, včítane pripojenia Slovenska k Maďarsku, a že aj v ľudáckej klike boli rôzne názory na túto vec. Že dokonca i Tiso jednal s Pollakmi a Maďarmi. Vedela aj to, že Hitler zmenil svoje rozhodnutia až po Mníchove, keď sa mu otvorila cesta k ovládaniu celej ČSR a k využitiu slovenského územia pre vlastné ciele. Je jasné, že Tiso a jeho spoločníci, keď predtým aktívne pomáhali rozbiť republiku za každú cenu, v čase rozhodovania Hitlera, t. j. 13. marca 1939, podriadili sa bezpodmienečne Nemecku a nie Maďarsku alebo Poľsku; že sa dali do služieb najsilnejšieho pána, t. j. Hitlera, za cenu možnosti vytvorenia bábkovej vlády a možnosti účasti slovenskej buržoázie na drancovaní Slovenska. Tým však nijako nebola zaistená budúcnosť Slovenska a ostala otvorená aj otázka perspektívnej anexie Slovenska, tým viac, že tzv. Slovenský štát bol tiež len prechodnou formou nemeckej nadvlády, poľ. nepriameho protektorátu.²⁷ A že nakoľko bolo vyhlásenie tzv. Slovenského štátu „jasným dôkazom“ šľachetných plánov Hitlera ohľadne neujarmania malých národov, to videl predsa každý na osude českého národa a čoskoro sa to ukázalo aj na osude Belgicka, Holandska, Nórska, Poľska, Jugoslávie, Rumunska, Bulharska i Maďarska atď. No nezištnosť hitlerovcov a skutočné postavenie

²⁷ Slovák, 16. 6. 1939. Je príznačné, že v diplomatických kruhoch Poľska a Maďarska bolo vyhlásenie Slovenského štátu považované od začiatku ako nastolenie nemeckého protektorátu. Maď. vyslanec v Bukurešti referuje dňa 17. 3. 1939 o rozhovore s poľským veľvyslancom v Rumunsku tato: „Rozšírenie nemeckého protektorátu aj na Slovensko, viditeľne znepokojuje veľvyslanca“. *Magyarország és a második világháború*, Budapešť 1959, 216, dok. č. 90.

ľudáckej vládnej kliky našli svoj výraz ešte ten istý deň a na tom istom mieste, keď Karmasín v svojom prejave prehlásil, že Ďurčanským načrtnutá zahraničná politika „mala by sa doplniť zodpovedajúcou vnútornou politikou“, pretože Nemci na Slovensku „slúžia nielen Slovenskému štátu, ale aj nemeckému národu... a majú rozširovať správne názory na národný socializmus“. Inými slovami, sú na Slovensku panujúcim národom a nie národnou menšinou a nepodliehajú vlastne štátnej moci klérofašistickej kliky.²⁸

Existencia slovenského fašistického režimu závisela teda jedine od rýchlo sa meniacich rozhodnutí Hitlera. Od toho, či nebude potrebovať dajaké nepredvídané služby prípadne od horthyovského Maďarska, ktoré pokračovalo v uplatňovaní iredentistických požiadaviek a neprestalo si nárokovvať celé Slovensko.²⁹ Je preto pochopiteľné, že slovenská fašistická klika nevynechala ani jednu príležitosť k zdôrazňovaniu „vernosti a vďaky“. V tomto zmysle vyznel aj servilný telegram slovenského snemu adresovaný Göringovi z príležitosti atentátu na Hitlera, v ktorom snem 15. novembra 1939 ďakuje „Božskej prezreteľnosti, že zachovala pri živote Vodcu nemeckého národa a takto mu umožnila pracovať ďalej za blaho ľudstva, za víťazstvo spravodlivosti a za uplatnenie prirodzeného práva národa“.³⁰ Takýto postoj v čase, keď sa rozpúta hrôza druhej svetovej vojny, keď fašistické hordy vraždili a plienili v Poľsku a chystali sa na okupáciu celej Európy, nepotrebuje ďalší komentár.

Tuka, ako nový predseda vlády, vo vládnom vyhlásení 21. novembra 1939 hovorí už iným tónom. Ospravedlňuje účasť slovenského vojska v ťažení proti Poľsku tým, že touto „spoluprácou“ bolo Slovensko „uchránené vpádu poľských vojsk a nestalo sa ich obeťou“(!). Súčasne protestuje proti tomu, že na strane protihitlerovských spojencov je „cieľom vojny vytvorenie Československa“, lebo vraj slovenský štát vznikol „v chvíli, keď ešte existencia Československa nijak dotknutá nebola“(!), t. j. formálne deň pred obsadením Prahy, a preto vraj názory na trvanie Československa sú bezzákladné. Tu však nešlo o názory, ale o skutočnosť, ktorú slovenská fašistická klika chcela paralyzovať diplomatickými vzťahmi, ako napr. menovaním vyslanca do Vatikánu, prístupom k Trojpaktu a k Antikominternpaktu. Preto sa zhodnotila táto posledná udalosť v snemovom výbore tak, že „Slovensko si musí nájsť miesto nielen na mape, ale aj v medziná-

²⁸ Grenzbote, 16. 6. 1939.

²⁹ Pozri napr. dokument č. 61: tajný prejav M. Kozmu z 12. 4. 1939 o tom, že etnografická zásada Maďarom nestačí, lebo maďarská vláda stojí na zásade svätoštefanskej myšlienky a že horthyovské Maďarsko má nárok na vedenie nemaďarských národov v dunajskej kotline, — v zbierke *Magyarország és a második világháború*, Budapešť 1959, 156.

³⁰ ŠSUA, SSR 404/1939, 174/1939, KPV 3358/1939, KPR 10—23/1939.

rodnom živote. Jej význam (t. j. prístupu k paktu) je v tom, že Slovensko pri tejto príležitosti vystupuje ako rovnoprávny partner³¹. Išlo im teda predovšetkým o „rovnoprávnosť“ z milosti Hitlera, bez ohľadu na ďalekosiahle následky týchto paktov.³²

Prechodné úspechy hitlerovskej armády v r. 1940—1941 využila ľudácka vládna klika k popularizácii svojho postavenia v spoločnosti fašistických diktátorov. Uverejňovala blahoprajné telegramy, ktoré dostal Tiso od fašistických vodcov, menovite Hirohita, Hitlera, Baldura von Schiracha, Franca, Antonesca, Čankajška. V tlači sa široko komentovala návšteva Goebbelsa v Bratislave, vyznamenania Tisu, Tuku, Sokola atď. talianskymi a nacistickými rádmi atď.³³

Po neúspešnom Blitzkriegu proti Sovietskemu sväzu, po vytvorení anti-fašistického frontu spojencov, stali sa prejavy fašistickej kliky opatrnejšími. V novoročnom prejave pred diplomatickým sborom dňa 7. januára 1942 priznal sa už Tiso k tomu, že existencia jeho režimu závisí od nastávajúcich „veľkých rozhodnutí“. Sľúbil nemeckému vyslancovi Ludinovi „rozhodnosť až k posledným konzekvenciám“, lebo vzhľadom na „spojenie plutokracie s boľševizmom“ je jeho miesto na strane Hitlera, a svoj prejav skončil rezignovane slovami: „nech nám Boh pomáha v tomto boji“.³⁴

Nastávajúce udalosti druhej svetovej vojny, menovite spojenecká zmluva medzi SSSR, Anglickom a Francúzskom a USA, vylodenie anglo-amerických vojsk v severnej Afrike, slávna Stalingradská bitka, pád Mussoliniho, porada spojencov v Moskve, uverejnenie deklarácie v Teheráne, podpísanie československo-sovietskej zmluvy, ako i prudký rozvoj národnooslobodzovacieho boja na vnútornom fronte, zastavili diplomatickú aktivitu klérofašistov. A udalosti r. 1944 ukázali napokon, že krvavá hra na „samostatnosť“ bola od začiatku stratená. Defenzívny postoj ľudáckej fašistickej kliky v otázkach medzinárodného postavenia tzv. Slovenského štátu bol teda determinovaný faktickou vazalskou podriadenosťou klérofašistického režimu hitlerovskému Nemecku, pádom mníchovskej politiky čs. buržoázie a jej západných spojencov a hrdinským národnooslobodzovacím bojom českého a slovenského ľudu, účinne podporovaným nezištnou pomocou Sovietskeho sväzu.

Z tohto rozboru faktických a zmluvných vzťahov ľudáckej fašistickej kliky k hitlerovskému Nemecku v r. 1939—1944 vyplývajú tieto závery:

³¹ ŠSUA SSR 89/1941, 1021/1940, KPR 3116/1941, 3167/1941.

³² Trojpakt sa uskutočnil medzi Nemeckom, Talianskom a Japonskom dňa 27. 9. 1940. Maďarsko pristúpilo k paktu 20. 11. 1940, Bulharsko 3. 1. 1941. 25. nov. 1941 sa predĺžila platnosť antikominternpaktu a pri tejto príležitosti pristúpila k nemu aj ľudácka fašistická klika.

³³ Telegramy k ŠSUA KPR 2822/1941, 2881/1941, 45/1945, 3453/1941, 77/1943, SSR 68/1943, KPR 2557/1943.

³⁴ ŠSUA KPR 61/1942.

Slovenský fašistický režim bol, ako každá fašistická diktatúra, teroristickou diktatúrou najreakčnejších kruhov monopolistickej veľkiburžoázie, ktorá používa tento nástroj na zlomenie odporu revolučného proletariátu vo vnútrozemí, ako i v medzinárodnom meradle. Mocenské orgány a prostriedky sú jasne podriadené monopolom. Na rozhodujúcich miestach štátneho aparátu nájdeme vedľa exponentov fašistickej strany aj zástupcov monopolov. Celý režim slúži záujmom monopolistov, nielen na úkor pracujúcich, ale aj na úkor malej a strednej buržoázie. Tieto všeobecné znaky fašistického štátu platia aj pre tzv. Slovenský štát s určitým spresnením. Bola to nemecká monopolistická veľkiburžoázia, ktorá exploatovala, riadila a kontrolovala hospodársky život Slovenska. Boli to poradcovia, vojaci, gestapáci nemeckých monopolov a ich nemeckého fašistického štátu, ktorí riadili prácu orgánov slovenskej fašistickej kliky a ktorí zabezpečovali ich podriadenie nacistickým monopolom. Treba však vidieť aj tú skutočnosť, že nemecké monopoly ponechali určité obmedzené možnosti podnikania a obchodovania pre slovenskú malú a strednú buržoáziu, pre slovenských priemyselných, obchodných, bankových podnikateľov, pokiaľ sa im to rentovalo. Zvláštnosti slovenského klérofašistického režimu vyvierali práve zo spoluúčasti slovenskej buržoázie na drancovaní Slovenska. Ľudácka fašistická klika zabezpečovala teda predovšetkým exekútor-ské služby Nemcom a v druhom rade účasť slovenskej buržoázie na vyko-risťovaní pracujúcich. Fašistická klika si rozdelila úlohy: Tukova vláda zabezpečovala prednostne službu Nemcom, snem mal predstierať „samo-statnosť“ a obhájiť záujmy slovenskej buržoázie a Tiso mal udržiavať určitú rovnováhu. To sa však nedarilo. Len čo slovenská buržoázia videla, že klérofašistický režim už nie je v stave zabezpečiť ochranu jej nahromažde-ného majetku, t. j. podielu na lúpežníckej koristi, odvrátila sa od neho a hľadala záchranu na Západe. V takej miere, v akej slovenská buržoázia prestávala mať záujem o klérofašistický režim, zanikajú aj znaky jeho re-latívnej samostatnosti.

Bez vnútornej hospodárskej a politickej stability režimu nemohla sa nadiľho udržiavať ani fikcia samostatnosti poľ. suverenity. Slovenský fašis-tický režim bol podriadený ekonomicky a politicky hitlerovskému Nemec-ku. Slúžil Nemcom a stále menšiemu počtu slovenských podnikateľov, arí-zátorov a dobrodruhov. Jeho moc sa de facto nevzťahovala na nemeckú menšinu Slovenska, ktorá mala svojho vlastného „vodcu“. Vládna moc ľu-dáckej fašistickej kliky nebola teda suverénna, čím ďalej tým viac sa ob-medzovala, takže znaky jej faktickej závislosti nesporne zatlačovali znaky začiatkovej formálnej samostatnosti.^{34a}

Medzinárodné postavenie tzv. Slovenského štátu treba teda posudzovať

^{34a} M. Vietor, cit d., 500—504.

z toho hľadiska, že ak je moc, vykonávaná nad obyvateľstvom určitého územia závislá a podriadená po ktorejkoľvek stránke inej moci existujúcej na tomto území, poť. keď sa moc nerozprestiera nad všetkými organizáciami štátu a nad všetkými jeho obyvateľmi, nemožno hovoriť o samostatnom štáte, ale len o takzvanom štáte.

ČSR de iure nezanikla ani po Mníchove ani po 14. merci 1939. Tak ako Čechy a Morava, aj Slovensko sa nachádzalo pod faktickou administratívnou a politickou kontrolou hitlerovského Nemecka a len prechodná forma nemeckej nadvlády bola iná na Slovensku. Rozdiely medzi Protektorátom a tzv. Slovenským štátom sa postupne stierali, a ako uvidíme, po vypuknutí Slovenského národného povstania už zväčša zmizli.

V lete 1944 rozvíjal sa národnooslobodzovací boj v ujarmených krajinách Európy. Rumunská komunistická strana a okolo nej sústredené demokratické sily odstránili fašistickú diktatúru a umožnili vystúpenie Rumunska z protisovietskeho tábora a vyhlásenie vojny hitlerovskému Nemecku. Bulharsko sa pomocou SSSR oslobodilo tiež od fašistických mocipánov a vyhlásilo vojnu Nemecku. Hrdinský ľud povstal a bojoval s okupantmi v Poľsku a v Jugoslávii. Finsko kapitulovalo. Paríž bol oslobodený. Aj horthyovské Maďarsko sondovalo v Moskve možnosti podpísania prímeria, pravda tak, „aby sa Nemci nenahnevali“. Dozrel čas aj pre Slovenské národné povstanie. Ľudácka vládna klika bola úplne izolovaná a proti nej stála zjednotená spoločenská sila Národného frontu pod vedením robotníckej triedy, ktorá na čele s KSC bola odhodlaná odstrániť fašistov a vybojovať národné a sociálne oslobodenie Čechov a Slovákov. Blížila sa vojenská porážka Nemcov a tým sa blížil aj zánik tzv. Slovenského štátu. Ľudácka klika však nesprávne odhadovala silu nacistov a zčasti ešte stále počítala aj s tým, že triedna nadvláda slovenskej buržoázie ostane aj po porážke hitlerovského Nemecka zachovaná, a to pomocou benešovského krídla zahraničného odboja.

Fašistická klika pripravovala evakuáciu štátnych úradov už v prvom polroku 1944 a vytvárala fondy pre úhradu evakuačných nákladov.³⁵ Koncom júla objavovali sa partizáni v niektorých dedinách a mestách, stýkali sa verejne s občanmi a ozbrojovali dobrovoľníkov. Vládna klika musela tušiť niečo aj o Čatlošovom pláne vojenského puču. Nasvedčuje tomu skutočnosť, že o vyhlásení stanného práva v oblasti trestného súdnictva vojenského rozhodlo sa už 10. augusta a o vyhlásení stanného práva na celom Slovensku 17. augusta 1944.³⁶

Povstanie, ktoré začalo na viacerých miestach koncentrovanými akcia-

³⁵ VI. nar. č. 21/1944, 30/1944, 41/1944 Sl. zb.

³⁶ ŠSUA SSR 968/1944.

mi partizánov, obsadením Banskej Bystrice oddielom Jegorova a pripojením sa niektorých vojenských posádok, prekvapilo fašistickú kliku a zlikvidovalo oslabené, vnútorne už dávno rozleptané mocenské prostriedky fašistického režimu na Slovensku. Bol to logický dôsledok predchádzajúceho vývoja a elementárnej sily povstania.

Pokiaľ ide o vojsko a žandárstvo, stačí poukázať na to, že východoslovenské divízie boli zčasti odzbrojené, zčasti sa pridali k partizánom. Časti západoslovenských posádok následkom zrady a zbabelosti niektorých dôstojníkov sa nepridali k povstaniu. Posádky na strednom Slovensku kapitulovali na príkaz gen. Viesta a pokiaľ sa nepridali k povstalcem, boli Nemcami odzbrojené a zlikvidované poľ. odvečené do Nemecka. Žandárstvo na mnohých miestach sa pridalo tiež k povstalcem alebo sa chovalo pasívne.³⁷ Ministerstvo národnej obrany a Ministerstvo vnútra prestali prakticky disponovať s vojskom a žandárstvom a stali sa pomocnými orgánmi nemeckého vyslanca a veliteľov wehrmachtu.

Organizácie HSLS úplne zlyhali a neznamenal žiadnu oporu pre fašistickú kliku. Vedúcim funkcionárom sa otvorene povedalo, že „i predsedníctvo strany si musí uvedomiť, že niet veľa dôvery voči nemu“ a nie jeden ľudácky funkcionár konštatoval, že „na generálnom sekretariáte v kritických časoch pozoroval nezaujem o prácu a bezradnosť“.³⁸ To platilo zčasti aj o HG a o štátnej polícii. Na ilustráciu uvádzame mienku jedného ľudáckeho poslanca: „Príkazom doby je, previesť náležitú očistu na ÚŠB, ako aj na ostatných složkách, na ktoré je zverené bezpečnosť. Nevynímam spod tejto očisty ani Hlinkovu gardu. Mám pocit, že i do HG sa dobrovoľne prihlásili jednotlivci, aby mohli našu bezpečnosť podlomiť“.³⁹ Náčelník HG v Bratislave hlási 13. septembra 1944 Tisovi toto: Počet gardistov v činnnej službe obnáša už len 1015 mužov, z týchto ozbrojených dokonca len 605. Jednotky HG vykonávajú podradnú strážnu a poriadkovú službu mimo Bratislavy a prevádzajú vlakovú kontrolu. Hlavne však pomáhajú nemeckým vojenským orgánom pri rozličných službách, najmä pri akciách proti partizánom. Samostatne postupujú proti partizánom najmä v Nitre a Ban. Bystrici. Sú oblečení v uniformách slovenskej armády a výzbroj dostávajú od nemeckých vojenských orgánov. — Náčelník navrhuje doplniť nedostatočný počet týchto žoldnierskych vrahov dobrovoľníkmi z radov štátnych a verejných zamestnancov. Avšak pripomína súčasne, že „dobrovoľníkov je pomerne málo, a preto aspoň o týchto musí byť postarané“.⁴⁰ Tiso hneď vydal príslušné nariadenie s príkazom, že „tí štátni zamestnanci, ktorí budú povolaní k výkonu bezpečnostnej služby v rámci armády, sboru stráže bez-

³⁷ ŠSUA SSR 923/1944.

³⁸ ŠSUA SSR 923/1944.

³⁹ ŠSUA SSR 923/1944.

⁴⁰ ŠSUA KPR 1622/1944.

pečnosti alebo Hlinkovej gardy prípadne FS, podľa platných noriem sú povinní túto službu nastúpiť".⁴¹ Výzva nemala veľkú ozvenu.

Štátni a verejní zamestnanci na mnohých miestach sa pridali k povstalcom poť. chovali sa pasívne. Napr. v Levoči, Zl. Moravciach, Sp. Podhradí, Ružomberku atď. pridali sa okr. náčelníci, komisári verejnej správy a niektorí súdni úradníci k partizánom poť. účinkovali v revolučných národných výboroch.⁴² Rozklad v štátnych úradoch v doprave a v miestnych orgánoch štátnej správy dosiahol takú mieru, že centrálné úrady v Bratislave udržiavali styk s východným Slovenskom hlavne pomocou rádiotelegrafických staníc policajného riaditeľstva v Bratislave a v Prešove.⁴³ Po dočasnom potlačení povstania nariadila sa širokozaložená previerka štátnych a verejných zamestnancov. Podľa smerníc mali štátni zamestnanci podpísať osvedčenie, že „zatracujú akúkoľvek činnosť proti Slovenskému štátu a jeho predstaviteľom“ a že sa nestotožňujú „s osobami, výčinmi a ideológiou, ktorá uvrhla Slovenský štát do povážlivého položenía, v ktorom sa nachádza“.⁴⁴ Viac než povážlivé položenía fašistického režimu sa však nijako nezmenilo formálnymi osvedčeniami zamestnancov. Tieto osvedčenia mali vlastne vyvážiť sľuby, zložené niektorými zamestnancami povstaleckým orgánom. Bolo totiž mnoho takých úradníkov, ktorí slúžili aj na povstaleckom území a ktorých nemohli naraz prepustiť. Inštrukcia znela tak, že zamestnanci „k sľubu povstalcov prinútení“ sa odstránia z vedúcich miest; proti tým, ktorí takýto sľub vykonali „dobrovoľne bez donútenia“, malo sa zakročiť podľa zákona na obranu štátu (§ 64) a v prípade, že by došlo k ich prepusteniu, mali byť zaistení.⁴⁵ Počet pre režim spoľahlivých zamestnancov nebol veľký. Dokazuje to aj zníženie počtu sudcov stanného súdu na tri. Tiso zdôvodňoval zmenu tým, že zníženie počtu sudcov „sa stalo potrebným vzhľadom na nedostatočné obsadenie súdov a na ťažkosti, spojené so zostavovaním päťčlenných senátov v stannom pokračovaní“. Dosvedčuje to aj tá ďalšia skutočnosť, že v januári r. 1945 sa nariadilo novšie preskúmanie spoľahlivosti zamestnancov.⁴⁶

Snem už pravidelne nezasadával. Poslanci sa rozutiekli a ich hlavná činnosť pozostávala v tom, že podávali písomné zprávy o priebehu povstania v svojich okresoch. Občas zasadávali snemové výbory. Činnosť ministerstiev bola značne obmedzená, až zastavená.⁴⁷

Nemecká nadvláda bola už úplne odhalená. Na celom neoslobodenom

⁴¹ ŠSUA SSR 823/1944.

⁴² ŠSUA SSR 923/1944.

⁴³ Obežník predsedníctva vlády z 13. 9. 1944.

⁴⁴ ŠSUA Dôverný obežník preds. vlády z 14. 9. 1944, SSR 803/1944, 873/1944.

⁴⁵ ŠSUA SSR 803/1944.

⁴⁶ ŠSUA SSR 930/1944. Obežník gen. sekr. HSEŠ z 1. 1. 1945.

⁴⁷ ŠSUA SSR 130/1944.

území rozhodovali už len Nemci. Tiso tvrdil síce v rozhlasovom prejave dňa 30. augusta 1944, že „nemecké vojsko neprichádza Slovensko obsadiť“, ale to už nepovedal, že z titulu okupačných nákladov poukázal Wehrmachtu prvú splátku vo výške 100 mil. Ks.⁴⁸ Skutočnosť bola taká, ako ju uviedol v obežníku z 12. septembra 1944: „Po odzbrojení niektorých posádok nášho vojska preberajú ochranu našich krajov nemecké posádky *i mimo priestoru bojového*“ (podčiarkol M. V.). A akú právomoc malo nemecké vojsko, ktoré „neprišlo obsadiť“ Slovensko, ale prevzalo „ochranu“ celého slovenského územia? Podľa cit. obežníka vykonávajú administratívnu právomoc „v bojovom pásme“, t. j. prakticky na celom Slovensku „velitelia nemeckého operujúceho vojska“. Slovenské orgány majú jednu povinnosť: „ísť čo najviac v ústrety potrebám nemeckej brannej moci“, zaistiť najužšiu spoluprácu a „včasné vykonávanie administratívnych opatrení“. Ďalej, „na obyvateľstvo treba vhodne pôsobiť, aby svojím správaním sa nesťažovalo, ba pomáhalo vykonávanie úloh nemeckého vojska“. Pokiaľ ide o podniky dôležité pre obranu štátu, „nech je ich pokojná prevádzka zaistená v úzkej spolupráci s príslušným nemeckým vojenským veliteľstvom“ a pri disponovaní so „slovenským majetkom, najmä štátnym, má sa pokračovať podľa predbežnej dohody medzi príslušnými slovenskými a nemeckými miestami“. Bez ďalšieho komentáru je jasné, že nemecké vojsko ozať nemuselo obsadiť Slovensko, lebo ho prakticky obsadzovalo už r. 1939. Avšak teraz sa rozšírilo „ochranné pásmo“ aj de iure na celé Slovensko, a Nemci prevzali riadenie celej administratívy a na celom Slovensku do svojích rúk, aby ochraňovali ľudácku fašistickú kliku pred ozbrojeným povstaním celého pracujúceho ľudu Slovenska. Skutočnosť, že Slovensko bolo od začiatku fašistického režimu fakticky pod nemeckou nadvládou, stala sa teraz úplne zjavnou. Z tohto hľadiska mal Tiso vlastne pravdu, keď povedal, že „príchod nemeckých vojsk na Slovensku nič nemení na štátoprávnom postavení Slovenskej republiky.“⁴⁹

Zmenila sa len forma výkonu nemeckej nadvlády, a to nielen prechodne, počas prechodného zatlačenia povstania, ale až do vyhnania okupantov. Neustále prízvukovaná „spolupráca“ bola len demagogickým heslom, ktorým sa kryla skutočnosť, že orgány ľudáckej fašistickej kliky nemali žiadny prehľad o situácii a v ničom nerozhodovali. Napríklad uložilo sa ústredným úradom obmedziť finančný a hospodársky styk s oslobodeným územím. O tom, ktoré územia sú v rukách povstalcov, mali sa úrady dozvedieť z buletínu o vojenskej situácii, ktorý mal minister národnej obrany každodenne dodávať všetkým členom vlády a predsedovi snemu. Náčelník štábu oznámil však spomínaným funkcionárom, že „podľa rozhodnutia nemeck-

⁴⁸ Zápisnica úsporného a kontrolného výboru z 7. 9. 1944.

⁴⁹ ŠSUA SSR 833/1944.

kých kompetentných miest nesmieme oznamovať vojenskú situáciu ministerstvám a civilným úradom".⁵⁰ Iný príklad: Tiso sa rozhodol, že vyšle k nemeckému vojenskému veliteľstvu na Slovensku „prostredníka“ medzi slovenskými úradmi a týmto veliteľstvom. Tento „prostredník“ mal sprostredkovať úpravy nemeckého veliteľstva slovenským úradom, dbať o ich výkon a na druhej strane mal Nemcom predkladať slovenské návrhy, súvisiace s „pobytom a s pomocnou akciou“ Nemcov. Táto funkcia však, ktorá mala dokumentovať akési samostatné postavenie vládnej kliky, za pár dní zanikla, pretože nemecké veliteľstvo nepotrebovalo žiadneho „prostredníka“. Svoje rozkazy vydávalo bezprostredne a disponovalo v každom ohľade samostatne, bez ohľadu na názory slovenských miest.⁵¹

Ludáckej fašistickej klike nezostalo nič inšie ako vykonávať rozkazy Nemcov. A to sa aj stalo. Písomnosti, adresované na nemecké vojenské veliteľstvo sa vyhotovovali teraz už aj v nemeckej reči, aby nemecké úrady sa nezdržovali s prekladom.⁵² Príkazy Wehrmachtu sa promptne realizovali. Koncom septembra 1944 tvrdilo napríklad nemecké vojenské veliteľstvo v Bratislave, že sa v oblasti Malých a Bielych Karpát vyskytli prípady skrývania anglo-amerických letcov miestnym obyvateľstvom. Nemci žiadali, aby sa takéto činy trestali smrťou. Ešte ten istý deň vyšlo nariadenie s mocou zákona, podľa ktorého v urýchlennom trestnom konaní, kde zákon pre trestný čin uvádza alternatívne dve trestné sadzby, treba použiť pri odsúdení obžalovaného vždy sadzbu prísnejšiu, a oznámilo sa Nemcom, že do novely trestného zákona „budú pojaté aj uvedené skutkové podstaty“, t. j. skrývanie letcov.⁵³ Ludácka fašistická klika disponovala už len niektorými vybranými oddielmi HG a ostala jej verné časť duchovenstva. Biskupi volali do boja proti povstalcom a pomáhali esesákovi potlačiť povstanie.⁵⁴ Farári na niektorých miestach podávali Tisovi zprávy o pobyte a umiestnení partizánov a pod.

Slovenské národné povstanie zlikvidovalo následky Mníchova. Slovenská národná rada dňom 1. septembra 1944 prevzala všetku moc na oslobodenom území a deklarovala obnovenie československého štátu. Rozpustila fašistické strany, zrušila župné zriadenie zavedené fašistickým režimom. Rozpustila žandárske a policajné organizácie a založila sbor národnej bezpečnosti. Uvalila vnútrenú správu na nemecké a arizované podniky, poštátňila školy. Slovenská národná rada, napriek tomu, že sa do nej dostali zá-

⁵⁰ ŠSUA SSR 832/1944, 874/1944.

⁵¹ ŠSUA UPV 379/1944.

⁵² ŠSUA SSR 827/1944.

⁵³ ŠSUA UPV 8/379 a/1944, SSR 816/1944, UPV 379/1944.

⁵⁴ Pozri k tomu: S v o b o d a - T u č k o v á, *Spiknutí proti republice*, Praha 1949. *Proces proti vlastizradným biskupom*, Bratislava 1951, I. Stanek, *Vatikán, spojenec ľudáctva a tzv. Slovenského štátu*, ČČH, III, 1955, 82 a n.

stupcovia buržoázie a buržoázni nacionalisti, pod tlakom masového hnutia zdola, organizovaného partizánskymi jednotkami, závodnými radami a revolučnými národnými výbormi, ktoré účinkovali pod vedením komunistov — stala sa významným celonárodným orgánom domáceho národnooslobodzovacieho boja. Vznik SNR znamenal dosiahnutie ďalšieho stupňa v upevňovaní Národného frontu, v ktorom si robotnícka trieda na čele s KSČ zabezpečila vedúcu úlohu. Komunisti sa dostali do vlády prvýkrát v dejinách nášho robotníckeho hnutia. KSS sa stala legálnou stranou a jej revolučnú činnosť zabezpečovali miestne a okresné orgány strany. Sjazd závodných výborov 15. októbra 1944 určil postavenie robotníckej triedy v obnovennej republike a uplatnením požiadavky účasti závodných výborov na vedení závodov prejavili sa prvé zárodky socialistických premien v rozvíjajúcej sa národnej a demokratickej revolúcii.

Revolučné národné výbory, zakladané radovými členmi KSS ako báza partizánskeho boja, vystúpili za povstania na verejnosť ako jediné orgány ľudovej moci. Plnili zpočiatku vojenské úlohy revolučno-demokratického charakteru, menovite zakladali milície. Napriek nedostatkom, zapríčineným buržoáziou a buržoáznymi nacionalistami, ktorí obmedzovali ich činnosť, znemožnili odstránenie poľ. výmenu štátneho úradníctva atď., národné výbory pomáhali povstalcom, vydávali časopisy a stali sa počas povstania skutočnými nositeľmi novej štátnej moci. Nová ozbrojená moc pracujúceho ľudu vznikla pomocou sovietskych partizánov v povstaní a v čs. armádnom sbore v SSSR. Karpatská ofenzíva sovietskej armády, táto najúčinnnejšia pomoc domácemu odboju, upevnila zahraničnopolitickú orientáciu pracujúceho ľudu ČSR na Sovietsky sväz. Revolučné premeny uskutočnené v Slovenskom národnom povstaní tvorili teda základy nového ľudovodemokratického Československa.

Z toho vyplýva, že slovenský fašistický režim sa zlikvidoval vlastne už v prvej etape Slovenského národného povstania.

To, čo z fašistického režimu ostalo, už sa veľmi nelíšilo od okupačného režimu v Čechách a na Morave. Tisovej klike pripadla jedna úloha: pomáhať nacistickým okupantom pripraviť obranu nemeckých hraníc, k tomu cieľu využiť aj slovenské územie, na ktorom sa mal tiež spomaliť postup Sovietskej armády, a evakuovať do Nemecka všetok slovenský majetok, ktorý mohol nacistom poslúžiť pri oddalovaní blížiaceho sa zániku ich panstva.

Tiso, Mach, Ďurčanský, Haššík, Kubala a iní sa zaviazali v tajnej dohode z 9. októbra 1944, podpísanej Tisom a Polyákom, splniť túto zločinnú úlohu. Zaviazali sa zabezpečiť zásobovanie nemeckej okupačnej armády zo slovenských zdrojov, pomáhať Wehrmachtu v bojoch proti partizánom a proti Sovietskej armáde a pomáhať pri poslednom veľkom drancovaní Sloven-

ska. Pri plnení týchto úloh, na ktoré sa obmedzila v podstate celá ich právomoc, sa úplne podrobili rozkazom nemeckého vyslanca Ludina, generála Höffleho, policajného prídelenca Golza.

Na finančné náklady nemeckej okupačnej armády odčerpalo sa zo slovenských prostriedkov mesačne asi 200 mil. Ks a okrem toho ďalšie nešpecifikované sumy, ktoré dohromady obnášali asi 7 miliárd Ks.⁵⁵ Na náklady slovenskej brannej pohotovosti vyplácalo sa mesačne ďalších 100—120 mil. Ks, do apríla 1944 teda asi 700 mil. Ks.⁵⁶ V septembri 1944 po odchode Tuku preniesol Tiso pôsobnosť ministra vnútra vo veciach policajných na ministra národnej obrany. Haššík a Kubala mali reorganizovať Domobranu a nový bezpečnostný aparát POHG, ktorý v službách Gestapa mal terorom predĺžiť existenciu okupačného režimu. Peniaze slúžili teda tomuto cieľu. No počet domobrancov a POHG sa len násilne doplňoval na asi 4—5000 žoldnierov z radov deklasovaných elementov, notorických zločincov a pod.

Pôsobnosť ústredných úradov sa preniesla skoro úplne na mimoriadne delegované orgány, pretože nemecké vojsko potrebovalo pomáhačov na vidleku a miestne orgány štátnej správy neboli dosť pružné a spoľahlivé. Dňa 4. októbra 1944 nariadil Tiso, aby všetky rezorty štátnej správy vyslali do jednotlivých okresov najmä partizánmi obsadených, svojich *zmocnencov*, ktorí spolu vytvárali v okrese komisiu na čele s predsedom menovaným ministrom vnútra, aby „zariadili všetko potrebné na mieste samom“,⁵⁷ t. j. aby vykonali právomoc vlády v tom ktorom okrese. Ten istý deň bol menovaný osobitný *vládný zmocnenec* pre oblasť župy Tatranskej a pre rozšírenú oblasť župy Šarišsko-Zemplínskej, kde pôsobil aj ďalší osobitný poradca pre veci nemeckej národnostnej skupiny.⁵⁸ Vládný zmocnenec sa staral o „riadny chod štátneho života“ vo svojej oblasti a vykonával tam skoro úplnú pôsobnosť vlády, jednotlivých ministerstiev a iných ústredných úradov. Predovšetkým však udržiaval priamy a bezprostredný styk s veliteľom nemeckého vojska a vykonával jeho rozkazy. Vo februári 1945, príchodom Sovietskej armády zmocnenec šarišskej župy sa presťahoval do Žiliny ako poverenec hlavného veliteľstva HG, a pre oblasť župy Pohronskej, Nitrianskej a Trenčianskej menovali ďalších zmocnencov, ktorí mali pomáhať Nemcom pri beznádejných operáciách proti nezadržateľne nastupujúcej osloboditeľskej armáde.⁵⁹

Dňa 21. decembra 1944 oznámil gen. Höffle Tisovi, že Hitler vyhlásil Bratislavu a okolie za pevnosť. Za veliteľa tejto „pevnosti“ menoval plk. von

⁵⁵ ŠSUA, Zápisnice úsporného a kontrolného výboru z 7. 9. a 12. 10. 1944.

⁵⁶ ŠSUA Uznesenie úsporného a kontrolného výboru z 2. 3. 1945.

⁵⁷ ŠSUA SSR 823/1944.

⁵⁸ ŠSUA SSR 35/1945

⁵⁹ Dr. J. Ďurčanský, Dr. Bukový, Dr. Bučko.

Ohlena, ktorý mal „veliteľskú rozkazovaciu právomoc pre všetky slovenské a nemecké miesta a úrady v pevnosti Bratislava“, teda včítane orgánov Tisovej kliky, pokiaľ ešte existovali.⁶⁰ Dňa 30. januára 1945 ustanovil Tiso osobitného vládneho zmocnenca pre výkon evakuácie občianstva, nariadenej nemeckým vojenským veliteľstvom, ktorý pre tento cieľ mohol použiť „celý štátny aparát“,⁶¹ t. j. prakticky gardistov a úradníkov ešte neevakuovaných. Dňa 17. februára 1945 menoval Tiso nového generálneho sekretára obrany štátu⁶² a napokon 12. januára 1945 menovalo ministerstvo národnej obrany poverenca generálneho sekretára obrany štátu pre evakuáciu priemyselných podnikov a veľkoobchodov.⁶³ Takto vyzeral pomocný výkonný aparát Wehrmachtu, zriadený Tisovou klikou. Ústredné orgány štátnej moci a správy fašistického režimu existovali už len formálne a ich úradníctvo zväčša už len evakovalo archívy, úradné zariadenie ap.

Z činnosti týchto slovenských pomocných orgánov nemeckej okupačnej moci uvádzame na ilustráciu: Na úseku pomoci Wehrmachtu nariadil Tiso a Haššík mobilizáciu a predĺženie prezenčnej služby. Ľudia však sabotovali mobilizačnú vyhlášku a zaobstarávali si vyčkávacie povolenia, odklady prezenčnej služby alebo sa stiahli do hôr. Nepomáhala ani vyhrážka Tisova, že každého, kto nenastúpi vojenskú službu, bude považovať za vojnového zajatca(!). To znamenalo toľko, že nemecké orgány zaistovali a deportovali slovenských občanov, keď nemohli preukázať nemeckú legitimáciu o odklade vojenskej služby. Vládni poverenci mali sa starať o to, aby „oprávnené“, t. j. protekčné osoby, si zadovážili potrebné legitimácie od nemeckých služobných miest, teda u nemeckého vojenského veliteľstva pre Slovensko, u nemeckého vyslanectva, prípadne u šéfa Schutzdienstu, na Verkehrskommando alebo u Wehrwirtschaftsoffiziera.⁶⁴ Vládni poverenci naháňali pracovné sily pre opevňovacie práce. Nútená práca sa vykonávala za najťažších podmienok. Stačí poukázať na pomery v okrese St. Ľubovňa, ako o nich referoval Ľudák-poslanec: „Ešte vždy pri opevňovacích prácach mnohí pracujú. To by však zle nebolo, keby pracujúci mali obuv. Rozhorčenie je tu až k vzbúre, lebo obuvi niet a do práce ich ženú. Kúpíť novú si nemôžu, lebo jej niet a v zime bosí predsa len pracovať, a to ešte v zákopách, je nemožné . . . nebude divu, keď bez obuvi nebudú chcieť ísť do práce a z toho bude nepokoj s nemeckou brannou mocou“. To bolo v novembri r. 1944 a vládny poverenec ešte v januári 1945 urguje „obuv pre robotníkov pracujúcich na opevňovacích prácach“.⁶⁵ Kým poverenci nahá-

⁶⁰ ŠSUA SSR 110/1945.

⁶¹ ŠSUA SSR 109/1945.

⁶² ŠSUA SSR 152/1945.

⁶³ ŠSUA SSR 168/1945.

⁶⁴ ŠSUA SSR 150/1945.

⁶⁵ ŠSUA SSR 38/1945.

ňali ľudí do otrockej roboty, nemecké vojsko plienilo slovenské dediny rekvirovalo dobytok a hnutelnosti. Netajil to ani sám SS-Gruppenführer a generál polície Höfle, veliteľ okupačných vojsk na Slovensku, keď v rozkaze 10. novembra 1944 uvádza, že „počet prípadov plienenia a neoprávneného zabrania dobytku zo dňa na deň stúpa.“⁶⁶ Sicherheitsdienst skoro denne zaistovalo „podozrivých“ ľudí, pravda i štátnych zamestnancov a funkcionárov, ba i poslancov a o tom zamestnávateľov ani neupovedomili.⁶⁷

Treba osobitne spomenúť záležitosť, ktorú vybavoval vládny poverenec pre evakuáciu, v záujme Nemcov. V ústredných úradoch pracoval značný počet bielogvardejských emigrantov. V mene týchto elementov sa ozval „Komitét oslobodenia národov Ruska, zastupiteľstvo v Bratislave“ 12. februára 1945 so žiadosťou, aby sa bielogvardejci-emigranti s rodinami mohli urýchlene a prednostne presťahovať do Nemecka, pretože mali strach z nastupujúcej Sovietskej armády. Vládny poverenec využil príležitosť pre nábor týchto zradcov do Vlasovovej armády. Nariadil, že „s osobami ruskej národnosti a slovenskej štátnej príslušnosti zamestnanými v štátnych službách, ktoré preukážu, že vstúpili do Vlasovovej armády, má sa po stránke platovej a služobnej zaobchádzať analogicky ako s osobami nemeckej národnosti, ktoré vstúpili do zbraní SS“.⁶⁸

Na úseku bojov proti partizánom a perzekúcie povstalcov je všeobecne známa aktívna účasť domobrany a POHG na trestných výpravách proti civilnému obyvateľstvu v partizánskych krajoch, na hromadnom vraždení nevinných ľudí, na beštiálnych popravách partizánov. Známe je vystúpenie Tisu v Banskej Bystrici, kde vyznamenal vrahov slovenského ľudu. Je všeobecne známa aj skutočnosť, že Tiso lákal povstaleckých vojakov k dezercii, sľuboval im amnestiu, aby ich potom vydal Nemcom. Menej je známa skutočnosť, že v trestnom konaní proti účastníkovi povstania, ktorí sa bránili tým, že bojovali proti nemeckým votrelcom za slobodu vlasti, čo predsa nemôže byť zločinom, použili vojenský prokurátori ako podklad pre kvalifikáciu tejto činnosti rozhlasový prejav Tisov z 30. augusta 1944, v ktorom prehlásili, že partizánske hnutie je vzburou.⁶⁹

Evakuáciu civilného obyvateľstva nariadil a riadil nemecký vyslanec. Všeobecné podmienky stanovil verbálnou nótou z 17. I. 1945. Evakuovať sa mali osoby mužského pohlavia vo veku 16—60 rokov. Dopravné prostriedky sa však nezaručili, poť. sa prisľúbili len na prípad, že to „bojové pomery dovoľia“. Ani používanie železničných vagónov sa nezabezpečilo, lebo železničnými dopravnými prostriedkami disponoval samostatne dopravný

⁶⁶ ŠSUA UPV 1939/1945.

⁶⁷ ŠSUA UPV 1939/1945, SSR 913/1944.

⁶⁸ ŠSUA UPV 3/98/1945.

⁶⁹ ŠSUA KPR 1957—22/1944.

šéf príslušnej nemeckej armádnej skupiny. Pre tých, ktorí neevakovali — a to bola samozrejme väčšina obyvateľstva — mali sa ponechať potraviny len na tri mesiace. Ostatné zásoby sa odviezli, alebo sa použili na iné účely, napr. zemiaky na pálenie liehu a pod.⁷⁰

Východné okresy, ktoré sa oslobodili skorej, mali sa vyprázdniť pocho-piteľne už v predchádzajúcich mesiacoch. V okrese Michalovce už v ok-tóbri zabrali Nemci všetky dopravné prostriedky. 8. novembra 1944 sa na-riadila totálna evakuácia kraja východne od obcí Čemerné-Vranov-Strop-kov-Svidník. Hneď na to nasledovali okresy Michalovce, Trebišov, Bar-dejov, Giraltovce, Prešov a Sabinov smerom na Ružomberok. Evakuáciu ná-bytku zakázali zmocnenci pre nedostatok dopravných prostriedkov. Kon-com januára 1945 vyšla výzva zmocnencov na „dobrovoľné opustenie“ úze-mia okresov Kežmarok, Levoča, Sp. Nová Ves, Poprad, Mikuláš, Ružom-berok, Kubín, Brezno, Ban. Bystrica, Zvolen, Martin, Kremnica, Štiavnica, Nová Baňa. Súčasne sa nariadil aj „nenápadný odsun“ úradov. V tom čase bolo už územie od číary Kežmarok, Poprad, Rim. Sobota na východ oslo-bodené a ostatné miesta, uvedené vo vyhláške zmocnencov, včítane Bra-tislavy, Trnavy atď., sa oslobodili do začiatku apríla 1944. Na oslobodenom území zanikol okupačný režim a preto evakuačné vyhlášky sa vzťahovali najmä na tých, ktorí sa mali čoho obávať a rozutekali či už „dobrovoľne“, alebo pod tlakom blížiacich sa osloboditeľov.⁷¹ Koncom februára 1945 sa oznámilo aj úradníkom v Bratislave, že služobný pomer zamestnancov, „ktorí pre vojnové udalosti sa prípadne odsunú do Ríše“, sa vraj nezruší a súčasne sa doporučilo štátnym zamestnancom, aby sa rozhodli dobrovoľne k odsunu do Nemecka. To bolo vlastne priznanie úplného bankrotu Tiso-vej kličky.⁷² Výška útrat spojených s touto evakuáciou nedá sa presne zistiť. Isté je, že koncom marca 1945 vyplatili sa na tieto ciele 43 mil. Ks, ďalej dostal osobitne generálny sekretariát HSLS 8 mil. Ks a štátny sekretariát nemeckej národnej skupiny ďalších 8 mil. Ks. V tomto obnose nie sú za-hrnuté zvýšené služobné náležitosti evakuovaných úradníkov a náklady na evakuáciu úradov.⁷³

Hospodárska evakuácia, ktorou nacisti získali ďalšie miliardové hod-noty, zasluhuje si osobitnú pozornosť. V tejto oblasti sa ukázalo najlepšie, že nemecké okupačné úrady boli neobmedzenými pánmi na Slovensku a že slovenské orgány boli im v každom ohľade podriadené. Dôkazom toho je aj dôverné hlásenie generálneho sekretára obrany štátu, zaslané Tisovi dňa 5. marca 1945, v ktorom žiada aby bol sprostý zodpovednosti za hos-

⁷⁰ ŠSUA UPV 41/1945, 1980-Ires/1944.

⁷¹ ŠSUA SSR 832/1944, 37/1945.

⁷² ŠSUA SSR 176/1945.

⁷³ ŠSUA SSR 181/1945, 229/1945, 101/1945.

podársku evakuáciu. Uvádza tieto príznačné argumenty: „Evakuácia do zahraničia, upravená verbálnou nótou nemeckého vyslanectva z 10. poľ. 17. februára 1945, je v rozpore so zákonom na obranu štátu, keďže tento zákon nepredvída evakuáciu do zahraničia“. O hospodárskej evakuácii rozhoduje podľa spomenutej verbálnej nóty nemecký vyslanec v dohode so slovenským ministrom národnej obrany. V praxi však žiadna takáto dohoda sa neuskutočnila. Nemecký vyslanec svojvoľne určil evakuačnú líniu prakticky na západných hraniciach Slovenska. Pri vydávaní evakuačných príkazov vôbec obišiel a ani neinformoval generálny sekretariát obrany štátu, „takže celá spolupráca záleží iba v intervenciách GSOŠ u nemeckého vyslanectva“ a „o opatreniach, ktoré činí nemecké vyslanectvo, sa dozvedám hodne neskôršie, ale iba od firlem, ktorých sa tieto opatrenia týkajú“. To znamená, že nemecký vyslanec disponoval sám pri vydávaní evakuačných rozkazov a slovenský orgán o týchto opatreniach sa ani dodatočne neupovedomil. V zpráve sa poukazuje ďalej na to, že „jediným vodítkom pri prevádzaní hospodárskej evakuácie so strany nemeckých miest sú potreby ríše“. Predpoklady pre hospodársku evakuáciu do Nemecka sú „vytvorené umele“, a „zásielky opúšťajú slovenské územie ako Wehrmachtsgut, pričom slovenské úradné miesta ani nemajú vedomie o tom, čo a kam bolo odoslané“. Generálny sekretár obrany štátu došiel k správnomu záveru, že nacisti evakuujú všetky hodnoty, ktoré sa v Nemecku potrebujú, že vyvážajú hospodárske hodnoty, pokiaľ vagonový priestor stačí, a to bez ohľadu na to, či je územie ohrozené alebo nie, a že evakuované hodnoty si nacisti prisvojujú, aby ich v Nemecku použili pre seba. Pri tejto lúpeži boli pre slovenské orgány dané predpoklady „iba pre vykonávanie rozkazov nemeckých miest, ktoré sú veľmi často v protiklade so slovenskými záujmami“.⁷⁴ Toľko o hlásení vojaka, ktorý mal ešte zrejme ilúzie o postavení Tisu a jeho kliky. Tiso však samozrejme nič nepodnikol, pretože súhlasil s takýmto ďalším drancovaním slovenského majetku a bolo práve jeho úlohou, aby pomocou spomenutých delegovaných orgánov takúto „hospodársku evakuáciu“ pomáhal zabezpečiť.

Pokiaľ ide o úradníctvo a byrokráciu ľudáckeho fašistického režimu, treba ešte napokon konštatovať, že veľká väčšina pozostávala z alibistov, ktorí ochotne slúžili každému buržoáznemu režimu, a chceli si udržať svoje miesta aj po porážke fašistického režimu. Zabezpečovanie pozícií na prípad zániku režimu fašistických chleboďarcov stalo sa bežným zjavom na okresných úradoch takisto ako v ministerstvách. Úradníci dávali stránkam na nahliadnutie relácie a podania Tisovej kliky, predsedníctva HSES a pod., aby sa ospravedlnili stránkam za prípadné nepriaznivé rozhodnutia a prevalili zodpovednosť na ľudáckych pohlavárov.⁷⁵ Vedúci úradníci

⁷⁴ ŠSUA UPV 3—1939/1945.

⁷⁵ ŠSUA SSR 111/1945.

ospravedlňovali neprítomnosť tých pridelených zamestnancov, ktorí sa zdržiavali prechodne na povstaleckom území, aby mali tiež dajaké „zásluhy“.⁷⁶ Poslanci a iní funkcionári robili aj personálne opatrenia „na prípad potreby“. Napr. koncom nov. 1944 v Bardejove z príležitosti menovania nového mešťanostu prehlásil prítomný ľudácky poslanec, že „musíme dať za mešťanostu človeka, ktorý by vyhovel aj boľševikom“. Jeden z najzúrivejších ľudákov v Prešove presvedčoval v tom istom čase jedného gardistu, aby sa neprihlásil do POHG, lebo „keď prídu tamtí, mohol by mať nepríjemnosti“. Iní funkcionári sa vyhli povinnostiam, nevystupovali a neexponovali sa za režim, takže vládni poverenci neraz hlásili Tisovi, že takýto funkcionári „slúžia svojou nečinnosťou zlým príkladom a z ich nečinnosti nemecké kruhy konkludujú, že sú proti nim“.⁷⁷ Treba spomenúť aj tú skutočnosť, že Ministerstvo financií, na návrh rezortov uznalo formálne hospodárenie SNR a povereníkov na povstaleckom území a nariadilo, riadne zaúčtovať príjmové a výdajové položky SNR do hospodárenia slovenského štátu. Je jasné, že tým sa uznala de facto činnosť SNR, aby sa vytvárala určitá kontinuita s budúcim režimom.⁷⁸

S takýmto postupom byrokracie fašistického režimu plne súhlasila tá časť slovenskej buržoazie, ktorá sa pridala k Národnému frontu, aby si udržala svoje politické pozície. Exponenti Demokratickej strany už koncom r. 1944 začali chrániť významnejších členov HSES, pretože počítali so spoluprácou ľudákov a s využívaním ich štátneho aparátu aj po oslobodení. Na ilustráciu politickej mentality týchto „demokratov“ citujeme zo zprávy jedného ľudáckeho poslanca, v ktorej opisuje, ako ho zaistili za povstania v Ružomberku na príkaz revolučného Národného výboru, a ako sa dostal na slobodu. Po výsluchu povedal mu prítomný „povstalecký“ dôstojník, že on preto prešiel k partizánom, lebo bol presvedčený, že Nemci už prehrali vojnu, Rusi prekročili hranice Slovenska na viacerých miestach; „nuž teraz je treba robiť niečo na privítanie a získanie Rusov. Na Nemcov smrť, pretože oni nedodržia svoje slovo... My (t. j. ľudáci), sa len pridajme k československej republike, nehovorme proti nej, rozumne si počínajme, aby sme sa nedostali do rúk partizánov...“ A potom ho prepustili. Podobne sa vyjadril druhý poslanec z Martina. Ušiel pred zaistením „veľkodušnosťou“ mešťanostu, ktorý mu ponúkol vlastné lekárske auto. Avšak pozdejšie ho predsa len zaistili v Dol. Kubíne. No nič sa mu nestalo, komisárom mesta bol predsa riaditeľ Tatrabanky, predtým funkcionár HSES a HG, a „šlachetní ľudia“, osobne známi členovia Národného výboru sa „zasadili“ za jeho prepustenie.⁷⁹

⁷⁶ ŠSUA SSR 1238/1944.

⁷⁷ ŠSUA SSR 38/1945.

⁷⁸ ŠSUA SSR 86/1945.

⁷⁹ ŠSUA SSR 923/1944.

Z toho vyplýva, že rozklad štátneho aparátu ľudáckej fašistickej kliky slúžil predovšetkým plánom slovenskej buržoázie, ktorá spolu s buržoáz-
nymi nacionalistami počítala s jeho budúcim využitím. Keďže počas po-
vstania nedošlo k dôslednému rozbitiu fašistického štátneho aparátu a ne-
pristúpilo sa k výmene úradníctva, stalo sa toto úradníctvo po oslobodení
vhodným prostriedkom pre zapojenie ľudáckeho podsvetia do politického
života.

Tiso a jeho klika opustila Bratislavu v posledných dňoch mesiaca marca
1944. Vydal posledný rozkaz domobrane, aby neprestala bojovať proti oslo-
biteľskej sovietskej armáde a proti ľudovodemokratickému štátu. Ďur-
čanského vyslal na Západ, aby tam hľadal styky za účelom obnovenia slo-
venského štátu. Tiso sám sondoval pôdu prostredníctvom Vatikánu, ktorý
ho uznal za „prezidenta“ už ani formálne neexistujúceho slovenského štátu
ešte v júni r. 1945. V Kremsmünstere chcel „kapitulovať“ generálovi ame-
rickej armády. Mnoho mu to nepomohlo; bol predsa len vydaný českoslo-
venskému ľudu a neušiel pred spravodlivým rozsudkom ľudu.

Revolučné orgány ľudu, mocenské prostriedky ľudovodemokratického
Československa sa ďalej upevňovali aj v poslednom období okupačného
režimu. Pracujúci ľud získal veľké revolučné skúsenosti aj v druhej etape
povstania, v ktorom sa upevnilo vedúce postavenie KSČ na čele robotníckej
triedy a v ktorom sa položili základy ľudovodemokratického štátu. Národ-
né výbory sa stiahli do hôr. Celé dediny chodili za partizánmi a pomáhali
im. Partizáni reorganizovali svoje bojové oddiely a pokračovali v boji až
do príchodu oslobodzujúcej sovietskej armády.

Právomoc SNR prešla od 12. februára 1945 na jej predsedníctvo. Do 7.
apríla 1945 fungovali v oslobodených Košiciach už znova povereníctvá
a zriadil sa aj Sbor povereníkov. Do 21. apríla 1945 mala potom zákono-
darnú moc na oslobodenom Slovensku znova SNR, ktorá sa upravila naria-
dením č. 30/1945 Zb. SNR a ostala nezmenená až do Pražského povstania
z 5. mája 1945, do oslobodenia celej Československej republiky.

Slovenský fašistický režim sa likvidoval teda už počas prvej etapy Slo-
venského národného povstania.

Hrstka ľudáckych fašistov, ktorá po vypuknutí Povstania chcela si pre-
dlžiť svoju existenciu, nemala už žiadnu samostatnosť a jej činnosť sa ob-
medzila na pomoc nemeckým okupantom oddialiť nezadržateľne sa blí-
žiacu porážku.

Zo štátneho aparátu ľudáckeho fašistického režimu zachovali sa po Po-
vstaní zväčša len neozbrojené zložky v štádiu značného rozkladu. Táto sku-
točnosť mala význam predovšetkým pre plány buržoázie. Triednym zá-
ujmom pracujúceho ľudu slúžili revolučné orgány, ktoré sa v priebehu

ozbrojeného boja proti okupantom vytvárali. Slovenské národné orgány dokumentovali pritom skutočnosť, že slovenský národ chce žiť s českým národom v spoločnom štáte, v ktorom robotnícka trieda na čele s Komunistickou stranou Československa zabezpečuje národnú rovnoprávnosť, slobodu a sociálny rozvoj. Tento politický program pracujúceho ľudu Československa bol v priebehu výstavby socializmu v našej vlasti uskutočnený.

Die Abhängigkeit und der Untergang des sogenannten Slowakischen Staates

Martin Vietor

(Resümee)

Der Verfasser widmet sich in dieser Abhandlung den staatsrechtlichen Folgen der Tatsache, dass die von Hitler-Deutschland dem slowakischen faschistischen Regime gewährte Unterstützung eigentlich den Gegenwert für die Vollstreckerdienste darstellte; diese Unterstützung war seine einzige Stütze, da infolge des steigenden, von der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei geführten nationalen Freiheitskampfes das slowakische faschistische Regime völlig isoliert wurde. Die Analyse wird mit Schlussfolgerungen in der Frage des Ausmasses der deutschen Verwaltungs- und politischen Kontrolle in der Slowakei, in der Frage des Vergleiches der Formen des Okkupationsregimes im Protektorat und im sogenannten Slowakischen Staat und in der Frage des faktischen Zerfalles des faschistischen Regimes der Volksparteiler abgeschlossen.

Nach der Untersuchung der faktischen und Vertragsbeziehungen der faschistischen Clique der Volksparteiler zum Hitler-Deutschland kommt der Verfasser zu folgenden Schlussfolgerungen: Das slowakische faschistische Regime war, wie jede faschistische Diktatur, die terroristische Diktatur der reaktionärsten Kreise der monopolistischen Grossbourgeoisie, die dieses Werkzeug zum Brechen des Widerstandes des revolutionären Proletariats im Inland und auch in internationaler Relation benützt. Die Organe und auch die Mittel der Machthaber sind eindeutig den Monopolen untergeordnet. An den entscheidenden Stellen des Staatsapparates begegnen wir neben den Exponenten der faschistischen Partei auch den Vertretern der Monopole. Das ganze Regime dient den Interessen der Monopolisten nicht nur zu Lasten der Werktätigen, sondern auch zu Lasten der kleinen und mittleren Bourgeoisie. Diese allgemeinen Merkmale des faschistischen Staats gelten mit einer gewissen Präzisierung auch für den sogenannten Slowakischen Staat. Es war dies die deutsche monopolistische Grossbourgeoisie, die das Wirtschaftsleben der Slowakei ausbeutete, lenkte und kontrollierte. Es waren dies die Berater, die Soldaten und die Gestapomänner der deutschen Monopole und ihres deutschen faschistischen Staats, die die Arbeit der Organe der slowakischen faschistischen Clique leiteten und die ihre Unterwerfung den Nazi-Monopolen sicherten. Es darf aber die Tatsache nicht übersehen werden, dass die deutschen Monopole gewisse beschränkte Möglichkeiten der Unternehmertätigkeit und des Handels für die slowakische kleine und mittlere Bourgeoisie, für die slowakischen Industrie-, Handels- und Bauunternehmer belassen haben, soweit dies für sie rentabel erschien. Die Besonderheiten des slowakischen klerikal-faschistischen Regimes entsprangen eben aus der Mitbeteiligung der slowakischen Bourgeoisie an der Plünderung der Slowakei.

Die faschistische Clique der Volksparteiler sicherte in erster Reihe die Vollstreckerdienste für die Deutschen und in zweiter Reihe die Beteiligung der slowakischen Bourgeoisie an der Ausbeutung der Werktätigen der Slowakei. Die faschistische Clique hat ihre Aufgaben aufgeteilt: Die Regierung von Tuka hatte bevorzugt die Dienste für die Deutschen gesichert; das Parlament hatte die Selbständigkeit vorzutäuschen und die Interessen der slowakischen Bourgeoisie zu verteidigen; Tiso hatte ein gewisses Gleichgewicht zu erhalten. Dies gelang aber nicht. Als die slowakische Bourgeoisie sah, dass das klerikal-faschistische Regime nicht mehr imstande ist, den Schutz des angesammelten Vermögens, das heisst des Antelles an der geraubten Beute zu sichern, wendet sie sich von ihm ab und sucht im Westen die Rettung. In dem Ausmasse, wie die slowakische Bourgeoisie das Interesse an dem klerikal-faschistischen Regime verliert, erlöschen auch die Merkmale seiner relativen Selbständigkeit.

Ohne die innere wirtschaftliche und politische Stabilität des Regimes konnte sich auch die Fiktion der Selbständigkeit, resp., der Souveränität nicht lange halten. Das slowakische faschistische Regime wurde wirtschaftlich und politisch dem Hitler- Deutschland unterworfen. Es diente den Deutschen und der allmählich sinkenden Anzahl von slowakischen Unternehmern, Arisatoren und Hochstaplern. Seine Macht bezog sich de facto, nicht auf die deutsche Minderheit der Slowakei, die ihren eigenen „Führer“ hatte. Die Regierungsgewalt der faschistischen Regierung der Volksparteiler war also keine souveräne, sie wurde allmählich eingeschränkt, sodass die Merkmale der anfänglichen formellen Selbständigkeit unstrittig von den Merkmalen ihrer faktischen Abhängigkeit verdrängt wurden. Die internationale Stellung des sogenannten Slowakischen Staats ist vom Gesichtspunkt zu beurteilen, dass im Falle, wenn die über die Bewohnerschaft eines gewissen Gebiets ausgeübte Gewalt in welcher Richtung immer abhängig und einer anderen auf diesem Gebiet bestehenden Macht untergeordnet ist, resp. wenn die Macht sich nicht auf alle Organisationen des Staats und nicht auf alle seine Einwohner erstreckt, so kann von einem selbständigen Staat nicht gesprochen werden, sondern nur von einem sogenannten Staat.

Das slowakische faschistische Regime wurde schon im Verlaufe der ersten Etappe des Slowakischen Nationalaufstandes liquidiert. Die kleine Handvoll von faschistischen Volksparteilern, die nach Ausbruch des Slowakischen Nationalaufstandes ihre Existenz verlängern wollte, hatte keine Selbständigkeit mehr und ihre Tätigkeit beschränkte sich auf die Hilfe für die deutschen Okkupanten, die versuchten, die unaufhaltbar nähernde Niederlage aufzuschieben.

Vom Staatsapparat des faschistischen Regimes der Volksparteiler haben sich nach dem Slowakischen Nationalaufstand grösstenteils nur die nichtbewaffneten Einheiten im Stadium beträchtlichen Verfalles erhalten. Diese Tatsache war in erster Reihe für die Pläne der Bourgeoisie von Bedeutung. Den Klasseninteressen des werktätigen Volkes dienten die revolutionären Organe, die im Verlauf des bewaffneten Kampfes gegen die Okkupanten errichtet wurden. Die slowakischen nationalen Organe haben hiebei die Tatsache dokumentiert, dass die slowakische Nation mit der tschechischen Nation in einem gemeinsamen Staat zu leben wünscht, in dem die Arbeiterklasse an der Spitze mit der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei die nationale Gleichberechtigung, die Freiheit und die soziale Entfaltung sichert. Dieses politische Programm des werktätigen Volkes der Tschechoslowakei wurde im Verlauf des Aufbaues des Sozialismus in unserer Heimat verwirklicht.